

М. М. Беленко

КРЕМ'ЯНИЙ МАТЕРІАЛ З ПОСЕЛЕННЯ НЕБЕЛІВКА

У серпні 2009 р. на трипільському поселенні-гіганті Небелівка проводила роботи спільна Україно-Британська експедиція на чолі з М.Ю. Відейком. Розташоване поселення в Новоархангельському р-ні Кіровоградської обл., і є, на сьогоднішній день, найбільшим поселенням трипільського часу етапу В ІІ на території України (приблизно 300 га). Дана робота присвячена аналізу крем'яних артефактів виявлених під час досліджень.

Ключові слова: трипільська культура, кремінь, сировина, заготовки, знаряддя праці.

На сьогоднішній день найбільшою пам'яткою трипільської культури етапу В ІІ на території України є поселення біля с. Небелівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл. За результатами розвідок, дешифрування аерофотозйомки та супутникових знімків його площа становить від 200 до 300 га.

Перші відомості про поселення зафіксовано В.А. Стефановичем у 60-ті роки ХХ ст. У 1981—1982 рр. Майданецьким та Тальянківським загонами Трипільської експедиції ІА АН УРСР на поселенні проведено шурфування та збір підйомного матеріалу (Шмаглій, Відейко 1992). У серпні 2009 р. тут вела дослідження спільна Україно-Британська експедиція в рамках проекту «TRIPOLYE MEGA-SITE». Під час роботи експедиції була проведена геофізична зйомка на площі 15 га, виявлено залишки ряду об'єктів, один з яких (житло А9) було досліджено. Крім того проведено розвідки майже на всій площі пам'ятки. Завдяки цьому вдалося зібрати невелику колекцію виробів з кременю. Необхідно відмітити, що під час попередніх досліджень у Небелівці не вдавалося знайти крем'яний матеріал. Причиною цього є мала кількість подібних знахідок (до кількох десятків одиниць з однієї пам'ятки впродовж багатолітніх розкопок) на переважній більшості поселень етапів В та С трипільської культури у Буго-Дніпровському межиріччі. Виняток на

разі становлять лише поселення Володимирівка (близько 400 знахідок) (Черныш 1951), та виробничий центр біля с. Коробчине / Рубаний міст (Цвек, Мовчан 2005).

Дана робота присвячена аналізу крем'яних артефактів, виявлених на поселенні Небелівка.

Геологічно кремінь походить щонайменше з двох регіонів. Більшість крем'яного матеріалу являє собою вироби з місцевого кременю, виходу якого є біля с. Володимирівка та с. Коробчино Новомиргородського р-ну. Крім того, знайдено скребачки, зроблені з волинського кременю (рис. 2, 1, 2). При огляді виходів кременю, розташованих безпосередньо біля поселення, було з'ясовано, що місцева сировина дуже неякісна і не має нічого спільного із знахідками, зробленими на пам'ятці.

Крем'яний матеріал із поселення Небелівка представлений двома групами: виробами з площадки (об'єкт 1, житло А9) (рис. 1) та підйомним матеріалом, зібраним на поселенні під час розвідок (рис. 2).

Кремінь з житла А9 репрезентовано уламками п'яти знарядь та двома пластинами. Уламки знарядь представлено двома фрагментами ножів (один з них можливо є серпом без слідів використання) (рис. 1, 1, 2), різцеподібним знаряддям (?) (рис. 1, 4), пластиною з ретушню (рис. 1, 3) та дрібним фрагментом з ретушню (рис. 1, 5).

Підйомний матеріал досить різноманітний: дві кінцеві скребачки на платівках (рис. 2, 1, 2), два вкладні до серпа (рис. 2, 5), уламок знаряддя (рис. 2, 4), відщеп зі слідами обробки (рис. 2, 3), а також нуклеусоподібний уламок. Один з вкладенів зроблено на пізньопалеолітичному різці, можливо гравітоїдного або епігравітоїдного часу.

За аналізом крем'яних виробів з поселення Небелівка можна зробити такі попередні висновки: більшість крем'яного матеріалу — це знаряддя, їх фрагменти та уламки платівок, при цьому спостерігається повна відсутність слідів виробництва, тобто відщепів та лусочок (промивка та просію-

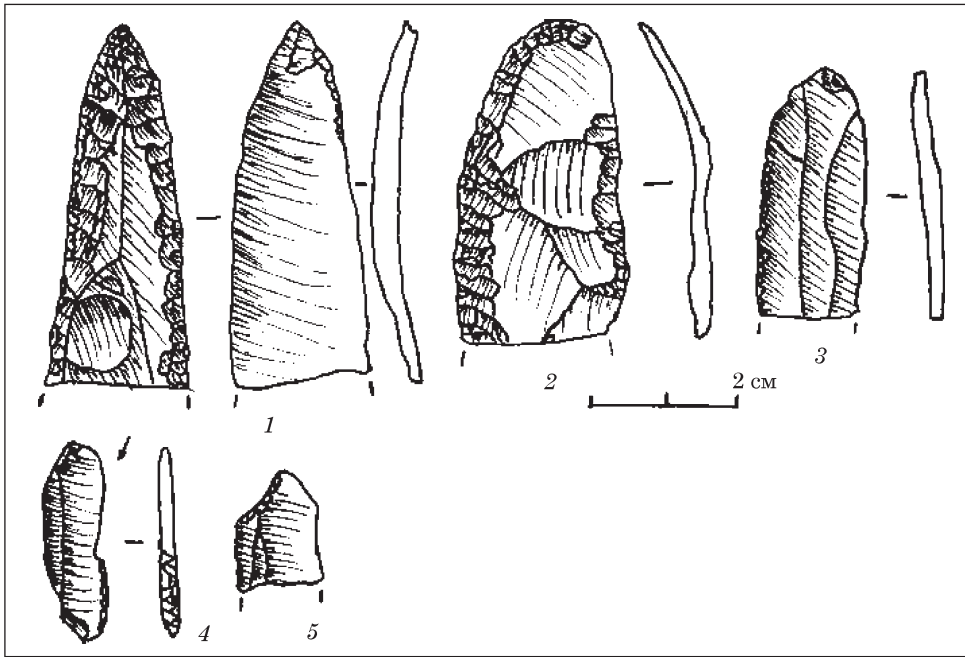

Рис. 1. Небелівка. Об'єкт 1, крем'яні знаряддя

вання результатів не дали). З цього можна зробити висновок, що кремій потрапляв на поселення у вигляді закінчених знарядь або заготовок під них, а саме — платівок.

На думку С.М. Бібікова, у трипільському суспільстві існувало два типи виробництва: домашнє та общинне. Другий тип включав гончарне, кременевообробне та кременеводобувне, будівельне та металообробне ремесла. Ремісники окремо добували сировину, робили з неї вироби, а потім отримували за це винагороду (Бібіков 1970, с. 3—6). З цього випливає, що, можливо, десь поряд з поселенням Небелівка знаходилися виробничі центри з добування та обробки кременю, які обслуговували це поселення. Зокрема О.В. Цвек було відкрито ряд штолень для добування кременю

та окремі поселення для його обробки в Новомиргородському р-ні Кіровоградської обл.

Одне з таких поселень, Рубаний Міст, було досліджено О.В. Цвек (Цвек, Мовчан 2005, с. 66—70), яка датує його кінцем етапу VII, а Небелівка, в свою чергу, була віднесена до рубежу VII—СІ (Рижов 1993, с. 101—114). Отже не виключається, що виробничі центри біля Коробчинського кар'єру могли обслуговувати також Небелівське поселення, розташоване від них на віддалі у кілька десятків кілометрів. Цей висновок можна підтвердити знахідкою на поселенні жовна коробчинського кременю зі слідами обробки. Можна також припустити, що існували інші виробничі центри, наприклад біля с. Володимірівка, де також є виходи кременю, які трипільці почали освоювати ще у попередній час.

На нашу думку, у майбутньому потрібні дослідження для пошуку таких центрів видобування та обробки кременю, а також визначення всіх знахідок з поселення на предмет походження сировини. Результати таких досліджень можуть стати вагомим внеском у вивчення питання щодо добування, розповсюдження та подальшого використання кам'яної сировини за доби енеоліту. Виробничі діяльність мешканців поселень-гігантів потребувала значної кількості різноманітних знарядь з кременю — починаючи від скребок до зубчастих серпів. Відтак масштаби видобутку та переробки кременю у регіоні можуть виявитися досить значними.

Разом із тим, наявні дані свідчать про те, що значно

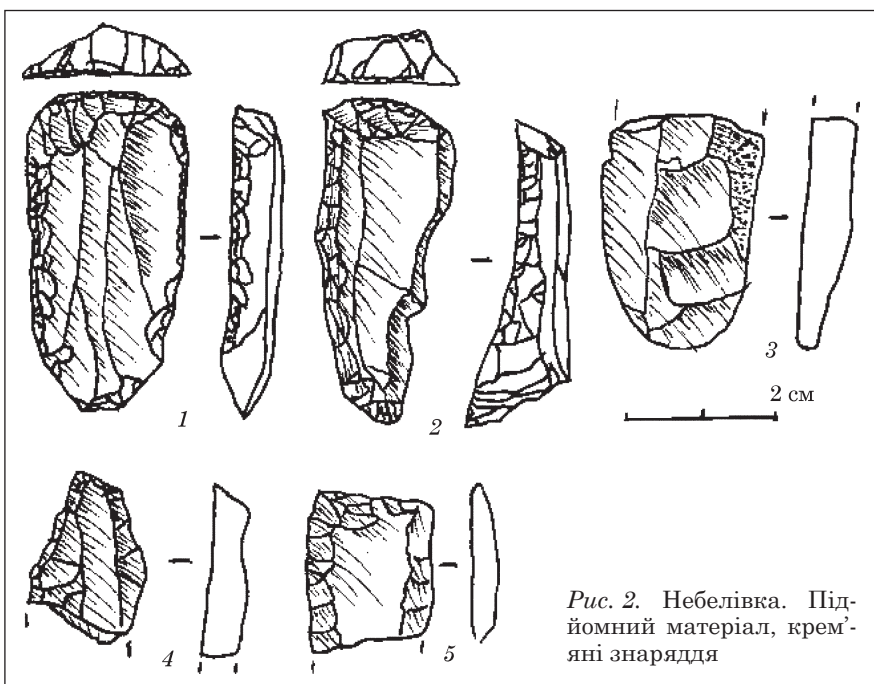

Рис. 2. Небелівка. Підйомний матеріал, крем'яні знаряддя

більше значення мав імпорт кременю з більш віддалених територій. Так, на поселенні Доброводи (етап С I, друга фаза томашівської групи — ТГ) за даними Є.В. Пічкура виявлено виробу (числом 7) з кременю світло- та темнокоричневого кольору, сировина яких визначена як «привозна» (Пічкур 2005, с. 117). Судячи з опису, йдеться про так званий волинський кремій.

Мешканці з розташованого у 20 км на північ трипільського поселення Майданецьке (етап С I, 3 фаза ТГ) також користувались виробами виключно з волинської сировини. Тут, за визначенням В.Ф. Петруня, виявлено так званий волинський (туронського та сеноманського віку) кремій, що походить з родовищ на території Тернопільської або Рівненської областей. Кременю з басейну р. Синюхи, який помітно відрізняється за вмістом мікрофауни, тут не виявлено (Петрунь 2001—2002, с. 139).

Знаряддя з поселення Тальянки (етап С I), за даними Є.В. Пічкура, виготовлено переважно з волинського, імпортного кременю, хоча трапляються вироби, зроблені із місцевої, «бузької» сировини (Пічкур 2008, с. 158).

Таким чином, на етапі С I ми в цілому спостерігаємо ситуацію, аналогічну попередньому періоду стосовно використання як місцевої, так і довізної сировини. При цьому окремі селища (Доброводи, Майданецьке) за наявними даними були орієнтовані на використання виробів з «волинського» кременю, а Тальянки використовували як «волинську», так і «бузьку» сировину.

Від етапу В II до С I використання довізної, «волинської» сировини зростає, поступово витісняючи «бузьку» (Тальянки). У випадку з Доброводами (2 фаза ТГ) і Майданецьким (3 фаза ТГ) були селища, які, за наявними даними, послідовно не використовували «бузький» кремій, надаючи перевагу «волинському». Це може бути відображенням наявності різних традицій всередині ТГ як стосовно використання певного виду сировини/виробів, так і встановлення зв'язків, необхідних для їх отримання.

На думку Н.М. Скакун, з волинського регіону трипільці імпортували не сировину, а готові вироби. Вона бачить прямі аналоги виробам з поселення-майстерні Бодаки на таких пам'ятках, як Майданецьке і Тальянки (Скакун 2004, с. 74, рис. 14; с. 75). Характер знахідок у Небелівці (лише готові вироби) з волинського кременю дає змогу припустити, що цей процес розпочався ще на етапі В II, яким, власне, і датується згадане вище поселення-майстерня біля с. Бодаки на Тернопільщині.

Таким чином, дослідження матеріалів з Небелівки дає змогу підійти до вивчення динаміки використання «місцевої» та «імпоротної» сировини, а також її переробки населенням трипільських поселень-гігантів.

Бибиков С.Н. Домашние промыслы и ремесло // Тезисы расширенного заседания сектора Средней Азии и Кавказа. ЛОИА. — Л., 1970. — С. 3—6.

Петрунь В.Ф. Заключение о результатах археолого-петрографического изучения материалов из Майданецького // Stratum Plus. — 2001—2002. — № 2. — С. 137—140.

Пічкур Е. Кремневые изделия трипольского поселения-гиганта Тальянки // Трипольская культура в

Украине. Поселение-гигант Тальянки. — К., 2008. — С. 152—158.

Рижов С.М. Небелівська група пам'яток трипільської культури // Археологія. — 1993 — № 3. — С. 101—114.

Скакун Н.Н. Предварительные результаты изучения материалов трипольского поселения Бодаки (кремнеобрабатывающие комплексы) // Орудия труда и системы жизнеобеспечения населения Евразии. — СПб., 2004. — С. 57—79.

Цвек Е.В., Мовчан И.И. Энеолитический производственный комплекс по добыче и обработке кремня на реке Большая Высь // На пошану С.С. Березанської. — К., 2005. — С. 66—70.

Черныш Е.К. Трипольские орудия труда с поселения у с. Владимировки // КСИИМК. — М.; Л., 1951. — Вып. 40. — С. 85—95.

Шмаглій М.М., Відейко М.Ю. Трипільські поселення на Черкащині // Археологія. — 1992. — № 3. — С. 124—130.

М. М. Беленко

КРЕМНЕВЫЙ МАТЕРИАЛ С ПОСЕЛЕНИЯ НЕБЕЛЕВКА

В 2009 г. на трипольском поселении-гиганте у с. Небелівка проводила исследование Украинско-Британская экспедиция. Это поселение является крупнейшим памятником этапа Триполья В II в междуречье Южного Буга и Днестра (около 300 га). Настоящая работа посвящена изделиям из кремня из остатков жилища (объект 1) и собранных на территории поселения. Большинство находок — орудия (скребки на пластинах) или их фрагменты (серпы, ножи), есть фрагменты кремня, однако отсутствуют отходы производства в виде отщепов и чешуек. Они не были обнаружены даже после промывки земли из культурного слоя с территории жилища и вблизи него. Из этого можно сделать заключение, что изделия поставлялись на поселение в готовом виде, в том числе в виде заготовок-пластин, или же производились в мастерских, которые пока еще не обнаружены. Подобный состав находок типичен для большинства известных в регионе крупнейших поселений трипольской культуры этапа С I, таких как Тальянки и Майданецькое. Ближайшие к памятнику мастерские по добыче и первичной переработке кремня трипольского времени известны в Новомиргородском районе Кировоградской области.

М. М. Belenko

FLINT MATERIAL FROM NEBELIVKA SETTLEMENT

At August, 2009 Trypillia Culture settlement near Nebelivka at Kirovograd domain was explored by Ukrainian-British expedition. This is the largest settlement of Trypillis B-II stage at this region — near 300 hectares. This article described flint finds from this important place, collected during the first season of explorations. Flint tools were found at remains of house (object Nr1), explored at this season and collected from surface. The most of finds were flint tools or broken flint tools: scrapers on blades, knives, sickles. Any flakes, small pieces of flint were found near and under remains of house, even after flotation of ground from cultural level. It means that flint tools comes from other place, which possibly located in some part of this, or at other settlement, located near the sources of the local raw material, possibly at the nearest Novomirgorodsky region. Described here situation with the finds of flint is close to explored at the nearest settlement of Trypillia C I stage, also the largest at region sites: Maydanetske and Tallyanki.